

ki el-Câmiu'l-kebir, Mustafa Paşa en-Neşâr Camii, Vehhâbiyye, Eşrefiyye ve Vâsi-kıyye medreselerinde ders verdi. Receb, şâban ve ramazan aylarında el-Câmiu'l-Muzafferî'de *Şahîh-i Buḥârî* okutur ve ramazanın bitiminde yapılan son derste şehrin emini ve diğer önemli kişiler de hazır bulunurdu. İbn Ziyâd, kendisine gelen soruları talebeleriyle birlikte değerlendirir ve gerekli araştırmaları yaptıktan sonra cevap yazardı. Sabahları ders verir, öğleden sonra da geçimini sağlamak için çalışırdı. İbn Ziyâd'a ayrıca Hicaz, Hadramut, Habeşistan ve Hindistan'dan zaman zaman fetva sorulurdu. Tasavvufu da ilgilenen ve tarikat ehliyle müzakerelerde bulunan İbn Ziyâd, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi övücü ifadelerle anardı. 964 (1557) yılında gözlerini kaybetmesine rağmen öğretim, fetva ve telif çalışmalarını sürdürdü. 11 Receb 975'te (11 Ocak 1568) Zebîd'de vefat etti.

Eserleri. Kırka yakın risâle kaleme almış olan İbn Ziyâd'ın risâlelerinin bir kısmı, İbn Hacer el-Heytemî gibi devrin tanınmış âlimleriyle tartıştıkları konularla ilgilidir. *el-Envârü'l-müşriḳa fi'l-fetâva'l-muḥakkaḳa* adlı eseri de çeşitli risâlelerini ihtiva etmektedir (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 532-533; *Suppl.*, II, 555; Habeşî, s. 237). Belli başlı risâleleri şunlardır: *İsbâtü sünneti ref'i'l-yedeyn 'inde'l-ihrâm ve'r-rükû' ve'l-i'tidâl ve'l-kıyâm mine'r-rek'ateyn, Fetḫü'l-mübîn fi aḥkâmi teberru'i'l-medîn, en-Nuḥbe fi'l-uḥuvve ve's-şuḥbe, el-Edilletü'l-vâziḥa fi'l-cehri bi'l-besmele ve ennehâ mine'l-Fâtiḥa, İḳâmetü'l-burhân 'alâ kemmiyyeti't-terâviḥ fi ramazân, Taḥzîru e'immeti'l-İslâm 'an taḡyîri binâ'i'l-Beyti'l-harâm, Müzîlü'l-anâ' fi aḥkâmi'l-ḡmâ', el-Ec-vibetü'l-marḍiyye 'ani'l-es'ileti'l-Mekkîyye, el-Cevâbü'l-metin 'ani's-su'âl-i'l-vârid mine'l-Beledi'l-emîn, Hallü'l-ma'kûd fi aḥkâmi'l-mefkûd, İzâḥu'n-nuşûşi'l-mufaşşaḥa bi-buḥlâni tezvîci'l-veliyyi'l-vâki' 'alâ ḡayri'l-ḥazzi ve'l-maşlaḥa, Simṭü'l-le'âl fi'l-keḷâm 'alâ mâ verede fi kütübi'l-a'mâl, Keşfü'n-nikâb 'an aḥkâmi'l-mihrâb, Taḥrîrü'l-maḳâl fi hükmi men aḥbera birü'yeti hilâli Şevvâl, Şeddü'l-yedeyn 'alâ def'i mâ nusibe ile'z-Zührî mine'l-vehm fi ḥadîsi Zi'l-Yedeyn, Risâle fi'l-ḳât ve'l-küfte ve'l-ḳahve ve'l-bün ve cemî'i'l-mahadderâti'l-mübâḥa ve'l-mekrûbe, Keşfü'l-ḡiṭâ 'ammâ vaḳa'a fi teberru'i'd-deyn mine'l-lübsi ve'l-ḥa-ṭâ', Müzîlü'l-anâ' fi aḥkâmi mâ uḥdi-*

se fi'l-arâzi'l-mezrû'a mine'l-fenâ', en-Nüḳülü'l-'azbetü'l-ma'inetü'l-müste-fâdü minḥâ şıḫhatü bey'i'l-'îne, el-Ec-vibetü'l-muḥarrere 'ani'l-mesâ'ili'l-vâ-ride min bilâdi'l-Mehre.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir el-Ayderûsi, *en-Nürü's-sâfir*, s. 100, 206, 273-283; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 272-273, 377-378; Brockelmann, *GAL*, II, 532-533; *Suppl.*, II, 555; *Hediiyetü'l-'ârifin*, I, 545-546; *İzâḥu'l-meknûn*, I, 23, 28, 52, 78, 110, 152, 154, 158, 190, 230, 234, 372, 417, 435, 554; II, 27, 170, 171, 190, 256, 358, 362, 368, 471, 534, 601, 632; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, V, 145-146; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 311; Habeşî, *el-Fikrü'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 236-237.

H. İBRAHİM ACAR

İBN ZİYÂD el-LÜ'LÜÎ

(bk. HASAN b. ZİYÂD).

İBN ZİYÂD en-NİSÂBÜRÎ

(ابن زياد النسابوري)

Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ziyâd en-Nisâbürî (ö. 324/936)

Şâfiî fakihî ve muhaddis.

238 (852) yılının ilk aylarında Nişâbur'da doğdu. Tahsil için Horasan, Irak, Dimaşk, Mısır ve Hicaz'a gitti. Öğrenimini tamamlayınca Bağdat'a yerleşti. Hadis hocaları arasında Zühlî, Abdullah b. Hâşim et-Tûsî, Ebü Zür'a er-Râzi, İbn Vâre, Za'ferânî, Rebî b. Süleyman el-Murâdî, Müzenî, Bekkâr b. Kuteybe, Yûnus b. Abdülâlâ es-Sadeî gibi âlimler bulunmaktadır. Ayrıca Müzenî, Rebî, Za'ferânî ve Ebü Abdullah İbn Abdülhakem'den fıkıh öğrenimi gördü.

Güvenilir bir râvi olması yanında fıkıh meselelerini ve sahâbe ihtilâflarını da iyi bilen İbn Ziyâd kendi devrinde Irak Şâfiîleri'nin lideri durumundaydı. Nevevî onu, mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı olarak ictihad yapan "ashâbü'l-vücûh"tan sayar. Dârekutnî, hocaları arasında hadisî sened ve metinlerini ondan daha iyi bilen, fıkıh sahasında da ondan üstün olan birini görmediğini belirtmektedir. Dârekutnî'den başka İbn Şâhin, Da'lec b. Ahmed, İbnü'l-Muzaffer, Muhallîs, İbn Ukde, Hamza el-Kinânî ve Ebü Ali en-Nisâbürî gibi birçok âlim kendisinden hadis rivayet etmiştir. 4 Rebülâhîr 324'te (1 Mart 936) vefat eden İbn Ziyâd, Hatîb el-Bağdâdî ile İbnü'l-Cevzî'nin belirttiği-göre Bağdat'taki Bâbülkûfe mevkiinde

defnedilmiştir. İsnevî Nişâbur'da öldüğünü söylüyorsa da ona zaman ve mekân bakımından daha yakın olan Hatîb el-Bağdâdî'nin tesbiti doğru olmalıdır.

Kaynaklarda İbn Ziyâd'ın çeşitli eserler yazdığı belirtilmekle birlikte Müzenî'nin *el-Muḥtaşar*'ıyla ilgili *Ziyâdât 'alâ Muḥtaşari'l-Müzenî* adlı kitabından başka herhangi bir eserinin adı zikredilmemektedir. İbnü'l-İmâd, İsnevî'ye atıfta bulunarak *Kitâbü'z-Ziyâdât* yerine *Kitâbü'r-Ribâ* adlı bir eserini kaydediyorsa da İsnevî yalnızca birinci eserini adını vermektedir. İbnü'l-İmâd'ın muhtemelen bir hatadan kaynaklanan bu kaydı sebebiyle Ömer Rızâ Kehhâle de bunları iki ayrı eser olarak zikretmiştir (*Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 119). İbn Ziyâd'ın ayrıca Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bir mecmua içinde (nr. 18, vr. 134-151) hadise dair *el-Fevâ'id* adlı bir eserinin kayıtlı olduğu belirtilmektedir (Elbânî, s. 143).

BİBLİYOGRAFYA :

Abbâdî, *el-Fuḳahâ'ü's-Şâfi'iyye*, s. 42; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, X, 120-122; Şirâzi, *Ṭabakâtü'l-fukahâ'*, s. 113-114; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 550-551; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 286-287; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 341; a.mlf., *el-Kâmil*, VIII, 328; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 197-198; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 65-68; a.mlf., *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, III, 819-820; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 480-481; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 288-289; Sübkî, *Ṭabakât*, III, 310-314; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 481; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 186; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 110-111; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-ḥuffâz* (Ömer), s. 341-342; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1636; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 302; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 263; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 119; a.mlf., *el-Müstedrek 'alâ Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1406/1985, s. 432; Elbânî, *Maḥîṭât*, s. 143; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve ṭabakâtü'l-müctehidi's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988, s. 223.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBN ZÜLÂK

(ابن زولاق)

Ebü Muhammed el-Hasen b. İbrâhîm b. el-Hüseyn el-Leysi el-Mısri (ö. 387/997)

Mısırlı tarihçi.

İnşidîler döneminde doğdu (Şâban 306/Ocak 919). Meşhur Şâfiî âlimi İbnü'l-Had-dâd el-Kinânî'nin öğrencisidir. Fâtımîler'in gelmesinden sonra onların görüşünü benimseyerek Şiîliği seçti ve mezâlim mahkemelerinde kadılık yaptı; 330'da (942) Dimaşk'ta bulundu. 25 Zilkade 387 (29 Kasım 997) tarihinde Mısır'da vefat etti. İbn Hallikân onun faziletli bir insan ve iyi

bir tarihçi (*Vefeyât*, II, 91), İbn Hacer de sika olduğuna söyler (*Lisânü'l-Mizân*, II, 191); Abdullah b. Vehbân b. Eyyüb ise kendisinden hadis rivayet etmiştir.

Eserleri. 1. *Fezâ'ilü Mısr ve aḥbâru-hâ* (*Kitâbü Fezâ'ili Mısr, Târihu Mısr ve fe-zâ'ilühâ*). Mısır hakkındaki âyetler ve hadislerle başlayan eser ülkenin ismi, coğrafî sınırları, burada kalmış olan Hz. İbrâhim, Yûsuf ve Mûsâ ile firavunlar, kutsal yerler, Nil nehri, tabiat güzellikleri, yetişirilen ürünler ve Bizans, Sâsânî hâkimiyetleri hakkında bilgi verdikten sonra İslâm tarihiyle devam ederek Hz. Ömer, Osman, Ali dönemleriyle Emevîler, Abbâsîler, Tolunoğulları ve İhşidîler'i anlatıp Fâtımîler'den Azîz-Billâh'ın ölümü ve Hâkim-Biemrillâh'ın halife olmasıyla sona ermektedir. Daha çok Mısır'a hâkim olan vali ve hânedanların esas alındığı görülür. Kitaba zamanla kimliği bilinmeyen müellif veya müstensihler tarafından bazı ilâveler yapılmıştır. İbn Zülâk'ın telifinde Ebû'l-Kâsım İbn Abdülhakem'in *Fütûhu Mısr ve aḥbâruhâ*, İbnü'l-Haddâd'ın *Ḥaşâ'ıšu 'Alî*, Muhammed b. Yûsuf el-Kindî'nin *Kitâbü'l-Vülât* ve Belevî'nin *Sîretü Aḥmed b. Tolân* adlı eserlerinden, ayrıca Tahâvî'nin rivayetlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır; Zehebî, Makrîzî, İbn Tağrıberdî ve Süyûtî de ondan istifade etmişlerdir. Eserin Paris Bibliothéque Nationale (nr. 1816-1817), Murad Molla (nr. 340/3) ve Beyazıt Devlet (Veliiyüddin Efendi, nr. 2453) başta olmak üzere birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (Sezgin, I, 359). Kitabın bugüne kadar yalnız Tolunoğulları ve İhşidîler'le ilgili kısmı Nadir Özkuyumcu tarafından Türkçe tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*İlk Müslüman Türk Devletleri Tolunoğulları ve İhşidîler*, İzmir 1996, s. 27-66). 2. *et-Târihu'l-kebir 'ale's-sinîn* (*el-Kebîr fi târîhi Mısr ve aḥbârühâ*) (Yâkût, VII, 226). 3. *Tetimmetü Kitâbi Ümerâ'i Mısr li'l-Kindî* (*Zeylü'l-Vülât ve'l-kuḍât*). İbn Hacer ve Makrîzî bu eserden çokça nakilde bulunmuşlardır (*Lisânü'l-Mizân*, I, 278-282; III, 251, 254; V, 90; *İttî'âzû'l-hunefâ*, I, 102, 107, 114). 4. *Târihu Mısr eş-şajîr*. Murat Molla (nr. 340/3) ve Beyazıt Devlet (Veliiyüddin Efendi, nr. 2453) kütüphanelerinde nüshaları vardır. 5. *Sîretü Muhammed b. Tuğc el-İhşidî*. İhşidî hânedanının kurucusu Muhammed b. Tuğç'un (937-946) hayatı hakkındadır. İbn Saîd el-Mağribî'nin *el-Muğrib fi ḥule'l-Mağrib*'i içinde günümüze ulaşmış ve bu eserin neşirleriyle (L. Talqvist, Leiden 1899; Zekî Muhammed Hasan – Şevki Dayf – Sey-

yide İsmâil Kâşif, Kahire 1953, s. 148-198) İhsan Abbas'ın *Şezerât min kütübün mefkûde fi't-târîh* adlı çalışması (Beyrut 1988, s. 223-280) içinde yayımlanmıştır. 6. *Sîretü'l-Mu'iz Li-dînillâh*. Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh'ın Mısır'a girişinden ölümüne kadar geçen yılları ele almaktadır (Makrîzî, *İttî'âzû'l-hunefâ*, I, 124, 135, 136, 227; *Ḥıtaṭ*, I, 61, 82). 7. *Târihu üsretî'l-Mâzerâ'ıyyîn*. İhşidîler döneminde önemli görevler üstlenmiş olan Mâzerâi ailesi hakkındadır (Makrîzî, *Ḥıtaṭ*, I, 82, 331-332). 8. *Sîretü'l-ka'id Cevher*. Fâtımîler'in önde gelen kumandan ve devlet adamlarından Cevher es-Sikillî hakkındadır (Makrîzî, *el-Muḳaffe'l-kebir*, s. 359). 9. *Ḥıtaṭu Mısr* (İbn Hallikân, II, 91). 10. *Aḥbâru Sibeveyh el-Mısrî*. Mısrılı nahiv âlimi Muhammed b. Mûsâ el-Kindî'nin hayatına dairdir (Kahire 1933). İbn Zülâk'ın Ebû Saîd İbn Yûnus'a ait *Kitâbü'l-Ğurebâ'*ya bir zeyil yazdığı da kaydedilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 304).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VII, 205-230; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 91-92; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 370; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 321; Makrîzî, *el-Muḳaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1407/1987, s. 357-359; a.mlf., *İttî'âzû'l-hunefâ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1416/1996, I, 102, 107, 114, 124, 134-136, 227; a.mlf., *Ḥıtaṭ*, I, 61, 82, 331-332; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 191, 278-282; III, 251, 254; V, 90; İbn Zahîre, *el-Fezâ'ilü'l-bâhire fi zikri meḥâsini Mısr ve'l-Kâhire* (nşr. Mustafa es-Sekkâ – Kâmil el-Mühendis), Kahire 1969, s. 131-143; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 553-554; *Keşfü'z-zunûn*, I, 304; Muhammed İbnü'z-Zeyyât, *el-Kevâkibü's-seyyâre*, Kahire 1325/1907, s. 63; Brockelmann, *GAL*, I, 230; W. Ivanow, *Ismailli Literature*, Tahran 1963, s. 38; Sezgin, *GAS*, I, 359-360; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 154-155; M. Abdullâh İnân, *Mü'erriḥü Mısrî'l-İslâmiyye ve meşâdirü't-târîhi'l-Mısrıyye*, Kahire 1388/1969, s. 40-41; Eymen Fuâd, *Dirâse naḳdiyye li-meşâdiri târîhi'l-Fâtımiyyîn fi Mısr*, Kahire 1982, s. 133-134; İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi't-târîh*, Beyrut 1988, s. 207-280; R. Gottheil, "Al-Ḥasan İbn İbrâhim İbn Zülâk", *JAOS*, 28 (1907), s. 254-270; "İbn Zülâk", *EP* (İng.), III, 979.

EYMEN FUÂD SEYYİD

İBN ZÜHR

(ابن زهر)

X-XIII. yüzyıllarda
Endülüslü Benî Zühr
ailesinden yetişen hekimler.

Ebû Mervân Abdülmelik b. Muhammed b. Mervân b. Zühr el-İşbîlî (ö. 470/1078). İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. Arap yarımadasındaki İyâz b. Maad b. Adnân soyundan

gelen ve IV. (X.) yüzyılın başlarında Doğu Endülüsteki Şâtibe'ye (Jativa) yerleştikten sonra ülkenin çeşitli şehirlerine ve Merakeş'e kadar yayılan Benî Zühr ailesinden yetişen ilk hekimdir. Mâlikî fakihî olan babası Muhammed b. Mervân'dan tefsir, hadis ve diğer dinî ilimleri tahsil ettikten sonra tıbbı merak sardı. Tıp öğrenimini kimden gördüğüne ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Ancak daha sonra ilim ve tecrübesini geliştirmek ve hac rızasını yerine getirmek için Doğu İslâm ülkelerine seyahate çıktığı, ardından Kayrevan ve Mısır'da uzun süre kalarak hekimlik yaptığı rivayet edilmektedir (Sâid el-Endelüsî, s. 196-197). Bazı kaynaklara göre bu yolculuk sırasında önce Bağdat'a gitmiş ve orada kekirbaş olarak çalıştıktan sonra Mısır ve Kayrevan'a geçmiştir. Meslek hayatının en olgun döneminde Endülüst'e dönen Ebû Mervân, Dâniye (Denia) şehrine yerleşti. Kendisine büyük değer veren Hükümdar Mucâhid el-Amîrî'nin özel hekimi olarak saraya girmesinin ardından şöhreti bütün Endülüst'e yayıldı. İbn Ebû Usaybia'ya göre Ebû Mervân hayatının sonlarında İşbîliye'ye dönmüş ve orada vefat etmiştir ('*Uyûnü'l-enbâ*', s. 517); Dâniye'de öldüğü de rivayet edilir (İbn Hallikân, IV, 437). Kaynaklarda herhangi bir eserinin adı geçmezken hamamda yakanmanın mızacı bozup vücudun kokmasına yol açtığına dair bazı şâz görüşlerine yer verilmiştir (Sâid el-Endelüsî, s. 197).

Ebû'l-Alâ b. Zühr b. Ebû Mervân b. Abdülmelik (ö. 525/1131). İşbîliye'de doğdu; Benî Zühr ailesinden yetişen ikinci hekimdir. Adı Ortaçağ Batı kaynaklarında Aboali, Abuleli, Ebilule, Alguazir, Abulelizar ve Albulelizar şekillerinde geçer. İlk eğitimini ve tıp hakkındaki temel bilgileri babası Ebû Mervân'dan aldı. Öğrenimini tamamlamak için Kurtuba'ya (Cordoba) giderek Ebû Ali el-Gassânî'nin derslerine devam etti. Hocasının tavsiyesi üzerine Ebû Bekir b. Müfevvez ile Ebû Ca'fer b. Abdülazîz'den hadis öğrendi ve Ebû Muhammed Abdullah b. Eyyüb'dan müessel hadisler konusunu okudu. Edebiyatta üslûp sahibi olduğu ve *Maḳâmât* müellifi Basralı Harîrî ile mektuplaştığı, hatta ondan icâzet aldığı kaydedilir. Fakat babası gibi asıl tıp alanında yetişti ve elde ettiği geniş bilgi ve tecrübe sayesinde şöhreti bütün ülkeye yayıldı (İbnü'l-Ebbâr, I, 76). İşbîliye Abbâdî Hükümdarı Mu'temid-Alellah onu özel hekimi olarak himayesine aldı; ancak kendisinin daha sonra devleti ele geçiren Yûsuf b. Taşfîn'i des-